

דין המפטם את הקטורת – בכריתות ה-1.

דפים כו – כז

מח. א. מהי שאלת 'זה וזה גורם' והנפקותות?

ב. תנור שהוסק באיסורי הנאה או בעצי הקדש – מה דינו ודין הפת הנאפית בתוכו?

ג. כלי חרס שנצטרפו על ידי עצי איסור – מה דינם?

ד. האם יש שבח עצים בפת אם אין, ומאי נפקא מינה?

א. 'זה וזה גורם'; דבר שנגמרה יצירתו (או גדל או הושבח) על ידי שני גורמים, אחד של התר ואחד של איסור הנאה – האם יש לאסרו אם לאו. רבי אליעזר אוסר (וכן דעת תנא קמא במשנת עצי אשירה, ותנא דברייתא דידן), ורבי יוסי (בע"ז מח: וכן דעת חכמים במשנת שאור של חולין ושל תרומה. וכן סוברת ברייתא אחרת כאן). מתיר בדיעבד (כלומר, לאחר שנוצר הדבר).

ונפקא מינה לתבשיל שבושיל בתנור שנצרך על ידי איסור, שיש בו גורם איסור (- התנור) עם גורם התר (- עצי ההיסק), וכדלהלן.

וכן נפ"מ לעיסה שנתחמצה על ידי שאור של חולין ושל תרומה, כשבכל אחד אין כדי להחמיץ, ונפלו לעיסה שתייהן כאחת [אבל אם נפל האיסור תחילה וסילקוהו, ואח"כ נתן שאור של התר – לכל הדעות מותר. אביי].

א. לפי דיחוי הגמרא [דלא כאביי], אפשר שאפילו אם נוקטים זה וזה גורם מותר, אם נפל האיסור לבסוף – אוסר רבי אליעזר. וכן יש מפרשים בדעת הירושלמי שלר"א הקובע הוא השאור האחרון שנפל ואין הפרש אם סילק את האיסור אם לאו.

ב. אם יש בכל אחת מחתיכות השאור כדי להחמיץ; רבי שמעון מתיר וחכמים אוסרים (בע"ז סח). התוס' בסוגיתנו בשם הרשב"א נקטו שלדעת האומר 'זו"ג מותר' – מותר אף בזה, ומשמע שכן נקטו להלכה (עמרהרש"א). וחכמים אוסרים מפני שהאיסור החמיץ כשיעור. אכן אילו היה מסלק השאור מהר, הגם שיש בכל אחד כדי להחמיץ מותר שהרי כל אחד לא החמיץ כשיעור אלא בסיועו של השני. עפ"י חזו"א יו"ד כט, ב). ויש אוסרים, שאין נקרא 'זה וזה גורם' אלא כשאין כח באיסור לגרום לאותה תוצאה אלא בסיוע ההתר, אבל אם יש בכל אחד כדי לחמץ – אסור (עפ"י תוס' בע"ז מט סח. וע' מאירי שם ועוד. וכן פסקו אחרונים ביו"ד פו). חילוקי דינים נוספים – ע' בע"ז סח.

א. להלכה זה וזה גורם מותר (וכן פסק שמואל – כרבי יוסי. ע"ז מח:). אלא שגם לדעה זו אסור לכתחלה להנות על ידי עשיית 'זה וזה גורם', וכפי שיבואר בסמוך (עפ"י רי"ף, תוס' ושר"ר).

ב. שיטת רשב"ם ותוס' ורמב"ן (בע"ז) דלא כרש"י ושאר פוסקים (ע' בהגר"א יו"ד קמב סקכ"ט; פרי יצחק ח"א טו), שלא התירו חכמים אלא כששני הדברים גורמים לאותה פעולה, אבל כשהאיסור וההתר כל אחד פועל דבר אחר [כגון ירקות הגדלים בקרקע של התר וצל אשירה מגן עליהם] – אסור.

ג. כתבו כמה ראשונים (עפ"י הסוגיא בע"ז מט) שאפילו לענין איסור ע"ז זה וזה גורם מותר (וכ"ה בשו"ע ורמ"א יו"ד קמב). ויש מן הפוסקים שכתבו שהואיל וע"ז אסורה במשהו – זה וזה גורם אסור (טור עפ"י רמ"ה ורא"ש). ויש שהוציאו מן הכלל הוזה גידולין. ויש מוציאים מן הכלל דברים

שהיו יכולים להיווצר ללא הגורם האסור ואותו גורם אינו מהווה אלא תוספת שבה אבל אפשר זולתו (עפ"י ט"ז). ויש שנקטו להחמיר בדבר וכתבו שהוא הדין לחמץ בפסח, היות ואסור במשהו – זוז"ג אסור (עפ"י מגן אברהם תמה סק"ה. ע"ע בישועות יעקב ופמ"ג תמח).

וכן לענין הקדש, זוז"ג אסור, כדלהלן. וכן יש אומרים לענין דבר שיש לו מתירין או דבר התלוי בזכות ממון, שהואיל ואין בהם דין 'ביטול ברוב', זוז"ג אסור (ע' לחם משנה נדרים ה, טו לענין קונמות; שערי ישר ג, כה – לענין אילן שמקצתו בארץ ומקצתו בחו"ל, שאין מתירים פירותיו משום זוז"ג אלא טבל וחולין מעורבים).

ד. גם באיסורים דרבנן נחלקו אם זוז"ג מותר או אסור, ולכתחילה אסור לדברי הכל (עפ"י שער המלך יסודי התורה ה, ח).

ה. לדעת המהרש"א, תנור של התר שהוחם בעצי איסור, יש כאן 'זה וזה גורם', כי התנור הוא גורם התר והחום הבא מן העצים הוא גורם איסור. ושאר אחרונים חולקים וסוברים שהתנור אינו נחשב כגורם לעצמו (ע' פני יהושע וצל"ח וקרני ראם; שער המלך ג, יא; חו"א או"ח קכד; ערלה ט, טא).

נפקותו נוספות בשאלת 'זה וזה גורם' – ע' בע"ז מה-מש ותמורה לא.

ב. תנור שהסיקהו בקליפי ערלה או בקשים של כלאי הכרם; –

תנור חדש שעשייתו נגמרת בהיסק ראשוני זה, לדעת הסובר 'זה וזה גורם אסור' – יותץ, שהרי התנור נגמר ומתקיים על ידי האיסור ולכך נאסר, וכל מה שיאפו בו ייאסר משום שמעורב בו גורם איסור (שהוא התנור המוסק בעצי איסור). ולדעת האומרים (וכן הלכה כנ"ל) 'זה וזה גורם מותר' – יוצץ ויאפו בו (ואעפ"י שלדברי הכל זוז"ג אסור לכתחילה, הפסד התנור נחשב כמצב של 'דיעבד'. תוס').

תנור ישן – יוצץ. ואפילו אם זוז"ג מותר, לכתחילה אסור להנות על ידי עשיית 'זה וזה גורם' (רש"י תוס').

אפה את הפת בעצים האסורים בהנאה, רבי אומר: הפת אסורה, שיש שבה עצים בפת [ואף אם זוז"ג מותר, אפשר שהפת אסורה, כי אין זה 'גורם' אלא האיסור נחשב כמו שנמצא בפת]. וחכמים אומרים: הפת מותרת, שאין שבה עצים בפת.

אפה / בישל על גבי גחלים שבאו מאיסורי הנאה – דברי הכל מותר.

לכתחלה אסור לבשל בהן מדרבנן (תוס' ה סע"א). ואעפ"י שאפר הנשרפים מותר – יש לחלק בין אפר לגחלים (תוס').

נחלקו רבי יוחנן ושמואל (כהסבר רב פפא) האם רבי אוסר רק בעוד אבוקת האש כנגד הפת, אבל אין אבוקה כנגדה, הגם שהגחלים לוחשות – מותר [וחכמים מתירים אפילו בשאבוקה כנגדו, ולדעתם אין איסור הנאה בעצים אלא כשהם בעין, כגון כסא לישב עליו]. או אוסר אף בגחלים לוחשות ואינו מודה אלא בעוממות.

שמואל נקט להלכה שיש שבה עצים בפת [כרבי]. ואפשר ששנה הפוך את מחלוקתם ופסק כחכמים, ולכן פת שנאפתה בעצי איסור – הפת אסורה.

א. וכן הלכה (רמב"ם מאכ"א טז, כב ועוד). בעל המאור פסק לאסור בגחלים לוחשות. וכן הביא הרמב"ן

בשם רב יצחק בן גיאת. וכן נקט הרא"ש. אבל מהר"ף משמע לקולא (רמב"ן. והרשב"א (בתשובה שלב) כתב שהרי"ף נראה כמסתפק בדבר, ולכך הניח הברייתא כצורתה ולא פירש). וכן נקטו הרמב"ם הראב"ד הר"ן ורבנו יהונתן. וכן נקטו הבית-יוסף והרמ"א להלכה, שאין איסור אלא בעוד האבוקה כנגדו. וכתבו האחרונים (דלא כהב"י ורמ"א) שזה דוקא באיסורי הנאה הנשרפים, אבל באלו הנקברים אסור אף בגחלים.

ב. לא אסר רבי אלא באבוקה כנגדו או בגחלים לוחשות, אבל אם גרפוהו ואפו בחום הנשאר בו – הפת מותרת, וכדין בישראל על גבי גחלים (עפ"י גמרא להלן עה. ובתוס' משמע שתלוי הדבר בשאלת 'זה וזה גורם'. וכן נקטו מהרש"ל ומהרש"א, וע' תשובת אבנ"מ ו. ואילו החו"א (קכד) כתב להתיר לכו"ע. ע' גם יו"ד קמב, ד ט"ז וש"ך).

ואפילו באיסורי הנאה הנקברים שאפרם אסור – יש לומר שהפת מותרת, כי החום הנשאר בתנור לאחר שנפרש מן האיסור, אינו נחשב כאפר אלא כשלהבת [וגם אם נאמר שהשלהבת אסורה מדרבנן, י"ל שהפת מותרת בדיעבד]. ואולם דעת הש"ך (יו"ד קמב) לאסור בזה, אך אין זה מוכרע והדעת נוטה להתיר (עפ"י חוון איש או"ח קכד; ערלה ט, יא).

ויש מי שכתב שבתנור חדש אין התר לפת אפילו נאפתה לאחר גריפה, גם למאן דאמר זה וזה גורם אסור, מפני שאין שם אלא גורם איסור בלבד (עפ"י מאירי).

ג. תנור חדש שהוסק בעצי איסור, ונאסר לעולם למ"ד זה וזה גורם אסור; אם אפו בו את הפת בעצי התר – נראה שלדעת חכמים ש'אין שבה עצים בפת' [ומודים באבוקה כנגדו, ולכך נאסר התנור אם הוסק באופן זה] – הפת מותרת, כי עיקר השבח הוא על ידי העצים המותרים. וכן הדין אף לרבי כשאפו בתנור חדש בגחלים עוממות של עצי איסור (עפ"י חו"א ערלה ט, ט. וכבר נמצא כתוב כן בתור"ד כאן).

ד. י"א שאעפ"י שיש שבה עצים בפת והיא נאסרת, מותר למכרה בדמי עיסה שהרי העיסה מותרת ורק האפיה נאסרה (עפ"י ש"ך. וצ"ע בזה, שאמנם י"ל שתנור שהוסק בעצי איסור מותר לשבת עליו כמו שהיה קודם שהוסק, אבל כאן הלא העיסה כולה נשתנתה ונהפכה לפת, וכשמוכרה הרי נהנה מן הפת האפויה. עפ"י שיעורי הגרשו"א).

תנור שהסיקו בעצי הקדש ואפה בו את הפת, אמר רב חסדא: הפת אסורה אפילו לחכמים. ופירש רבא לפי שהקדש אינו בטל אפילו באלף הלכך יש להחמיר אף על פי שכלה האיסור ונתבער. ודוקא כשלא מעל המסיק, כגון בעצי שלמים שאין בהם מעילה (רב פפא – וכשיטת רבי יהודה שכל שאין בו מעילה אינו מתחלל. והוא הדין למסיק במזיד (וכן כשהסיק חרש שוטה וקטן. קובץ ענינים), כיון שאין דין מעילה במזיד – לא יצאו העצים לחולין לדעתו). כמו כן לענין 'זה וזה גורם'; תנור חדש שהוסק בעצי הקדש, אסור לעולם אף לחכמים, ש'זה וזה גורם' בהקדש אסור (עפ"י תוס' רבנו פרץ; מהרש"ל; שו"ת אבני מילואים ז).

ג. קערות כוסות וצלוחיות של חרס שנצרפו בעצי איסור – דינם כדין פת שאפאה בעצי איסור, כיון שיש בהם שימוש בגופם [שלא כתנור שאין בו הנאת הגוף עד שיאפו בו, ואז כבר יש גורם שני של התר]. אבל קדרה – דינה כתנור. ויש אומרים: אף קדרה אסורה מפני שמקבלת את התבשיל לפני ההיסק, והרי יש ממנה הנאת שימוש קודם שבא גורם של התר [שלא כתנור שאין נותנים בו פת אלא לאחר היסק של עצי התר] (עפ"י רש"י).

א. להלכה הקדרה אסורה. וכתב החו"א (ערלה ט, יא): אין חילוק אם יתן את התבשיל בקדרה קודם שהניחה על האש או אחר כך, בכל אופן היות ושימוש הקדרה גם בהנחה ולא רק בבישול – אסורה, ואילו התנור אינו עשוי להניח בתוכו אלא לאפיה, לכך לעולם התיירוהו.
ב. בדיעבד, אם בישל בקדרה זו – התבשיל מותר (עפ"י שו"ת אבני מילואים ו – ותמה על הש"ך שנראה מדבריו לאסור).